

رابطهٔ تعلیم و تربیت و شغل نزد فارغ التحصیلان پلی تکنیک

دو معیار اصلی ارزیابی سودمندی سرمایه گذاری برای تعلیمات فنی و حرفه ای یکی تولید تخصص های مورد نیاز جامعه ، و دیگری قابل جذب بودن این تخصصها در بازار کار است . اگر با این سرمایه گذاریها تخصصهای مورد نیاز تولید نشود ، و یا استفاده صحیح از آنها نشود ، نشانهٔ ضعیف و ناقص بودن نظام تعلیمات فنی و ناهماهنگی آن با دیگر سیاستهای اقتصادی و اجتماعی است . در غالب کشورهای در حال رشد ، در عین حال که مسئله کمبود نیروی متخصص فنی ، خصوصاً در سطوح عالی ، مطرح است مسئله مهمتر دیگری نیز در میان است و آن اینست که از نیروی متخصص موجود چنانکه باید استفاده نمی شود ، و به این طریق مقدار قابل ملاحظه ای از منابع مالی و انسانی تلف می شود .

گروه مطالعات جامعه شناسی ایران در سؤسهٔ مطالعات و تحقیقات اجتماعی برای مطالعهٔ ماهیت این مسئله و علل آن در ایران اولین سلسله تحقیقات را دربارهٔ رابطهٔ تعلیم و تربیت و شغل در ایران از سه سال پیش آغاز کرده است و گزارش حاضر خلاصه ای است از نتایج بررسی رابطهٔ تعلیم و تربیت و شغل نزد فارغ التحصیلان دانشکدهٔ صنعتی (پلی تکنیک) تهران .

این بررسی با استفاده از پرسشنامه در میان پنج دوره از فارغ التحصیلان رشته های مهندسی ، برق ، مکانیک ، راه و ساختمان ، نساجی و رنگرزی ، شیمی و پتروشیمی پلی تکنیک در سالهای ۱۳۴۰-۴۱ و ۱۳۴۱-۴۲ انجام شده است . در مجموع ۲۲ پرسشنامه به نشانی پستی فارغ التحصیلان مذکور ارسال شد و از آن میان ۳ پرسشنامهٔ پر شده دریافت گردید . تعدادی از افراد مورد بررسی برای تحصیل به خارج رفته و یا در داخل کشور مشغول انجام خدمت نظام بودند و هنگام اجرای بررسی شاغل نبوده اند و برای عده ای معدود نیز ، به علت در دست نبودن نشانی پستی آنان ، ارسال پرسشنامه مقدور نشد . پرسشنامه حاوی سؤالات متعدد در مورد سوابق تحصیلی ، شغلی ، و منشاء اجتماعی و سؤالات دیگر بود . آنچه در این گزارش آمده است خلاصهٔ نتایج بررسی . . ۳ پرسشنامهٔ دریافت شده میباشد .

یافته ها :

۱ . تحرك جغرافیایی : محل تولد حدود دو ثلث از فارغ التحصیلان مورد بررسی ، و محل

تحصیلات ابتدایی و متوسطه ۵۲٪ آنان شهرستانها بوده است. این افراد به سبب اسکانات وسیع دست یافتن به تعلیمات عالییه در تهران و نیز به علل دیگر به این شهر روی آورده ، و چنانکه خواهیم دید ، پس از خاتمهٔ تحصیلات خود نیز در تهران کار پیدا می کنند و ساکن می شوند. این یکی از موارد مسئله اساسی روی آوردن افراد به مراکز بزرگ شهری در طلب اسکانات تعلیماتی ، فرهنگی ، و اقتصادی و در نتیجه تمرکز مخصصین در مرکز است.

۲. تحرك اجتماعی : برای تعیین منشاء اقتصادی-اجتماعی فارغ التحصیلان پلی تکنیک از سه سلاك شغل ، درآمد ، و تحصیلات والدین ، خصوصاً پدران ، استفاده شد. نتایج بررسی نشان می دهد که ۱۹٪ پدران بیسواد بوده اند ، ۲۰٪ دارای سواد مختصر ، و ۳۰٪ تحصیلاتی در حدود تحصیلات ابتدایی داشته اند. فقط ۱۰٪ پدران دارای تحصیلات عالی و ۱۶٪ دارای تحصیلات متوسطه بوده اند. بررسی نوع مشاغل پدران نشان می دهد که ۱٪ پدران از صاحبان مشاغل تخصصی عالی ، ۲۴٪ دبیر یا کارمند دولت ، و ۵۷٪ بقیه به پیشه هایی از قبیل نجاری ، بنایی ، و یا خرده فروشی مشغول بوده اند. ملاحظه می شود که بیش از نیمی از فارغ التحصیلان مورد بررسی جهشی قابل ملاحظه از قشرهای پایینتر اقتصادی-اجتماعی به قشرهای بالاتر کرده اند و حتی به مشاغل عالی در سطح مدیریت مؤسسات مهم تولیدی دست یافته اند. به این ترتیب ، می توان گفت که تعلیم و تربیت به تدریج یکی از ملاکهای مهم تحرك اجتماعی در جامعهٔ ایرانی گشته و سبب شکستن پاره ای از سدها و رفع بعضی موانع تحرك طبقه ای شده است. نکته قابل ذکر در این جا تأثیر احتمالی شغل پدران — در سواردی که کار پدر یدی بوده است — بر گرایش فرزندان به تحصیلات و مشاغل فنی است. آگاهی روزافزون مردم نسبت به اهمیت تعلیم و تربیت فرزندان به عنوان وسیلهٔ دست یافتن به امکانات شغلی و اجتماعی بهتر ، سبب هجوم افراد به مؤسسات آموزشی ، خصوصاً در سطح دانشگاه ، می گردد. دست یافتن ۵۷٪ از فرزندان پیشه وران و افزایندها ، در این نمونه ، به تحصیلات دانشگاهی و سرمایه گذاری پدران برای تعلیم و تربیت فرزندان ، علیرغم محدودیت های مالی ، روشنگر این حقیقت است.

۳. نوع مشاغل فارغ التحصیلان: بررسی نوع مشاغلی که فارغ التحصیلان برعهده گرفته اند نشان می دهد که فقط ۳۲٪ در مشاغل منحصرآ تولیدی و اندکی بیش از این نسبت در مشاغل وابسته به تولید جذب شده و بقیه به مشاغل غیر تولیدی پرداخته اند. حدود ۲۸٪ از فارغ التحصیلان مشاغل نیمه وقت دیگرمانند تدریس در مؤسسات تعلیمات فنی یا کار در شرکت ها و کارخانجات خصوصی را انتخاب نموده اند.

۴. مشاغل آموزشی: دستگاهها و مؤسسات تعلیماتی همواره مصرف کنندهٔ قسمت قابل ملاحظه ای از فارغ التحصیلان خود هستند. فارغ التحصیلان پلی تکنیک نیز از این قاعده مستثنی نیستند و حدود ۱۵٪ از آنان در مشاغل آموزشی در خودسؤسسات تعلیمات فنی عالی جذب شده اند ، بخصوص که افراد مورد بررسی از فارغ التحصیلان نخستین دوره های دانشکدهٔ صنعتی بوده اند.

۵. جاذبه مشاغل دولتی: تعداد قابل ملاحظه‌ای از فارغ التحصیلان دانشکده صنعتی، یعنی حدود ۸۷٪، در بخش دولتی، گرچه در مشاغل فنی و تولیدی، جذب شده و فقط ۱۳٪ در بخش خصوصی استخدام شده‌اند. این نشانه آن است که این مسئله مهم اجتماعی، یعنی جاذبه مشاغل دولتی، در ایران همچنان به قوت خود باقی است و اعتبار و منزلت و تأمین اجتماعی و اقتصادی مشاغل دولتی همواره داوطلبان مشاغل، حتی فارغ التحصیلان رشته‌های فنی را، به سوی خود می‌کشاند. بررسی‌های دیگری که اخیراً بعمل آمده نیز نشان می‌دهد که فارغ التحصیلان رشته‌های فنی علاقه‌ای چندانی به استخدام در صنایع خصوصی نشان نمی‌دهند و یا مشاغل صنعتی را پایگاهی برای کارایی در دستگاه‌های دولتی قرار می‌دهند. ناگفته نماند که در بخش خصوصی نیز، که فعالیت‌ها جنبه انتفاعی دارد، مشاغل اساسی تولیدی صرفاً به افراد واجد صلاحیت کامل، از جمله ایرانیان تحصیل کرده در خارج یا متخصصین خارجی، واگذار می‌گردد و این امر خود امکانات شغلی را در بخش خصوصی برای مهندسين فارغ التحصيل از دانشگاه‌های ایران، که به علت ناقص بودن برنامه‌های کارآموزی عملی فاقد تجارب لازم اند، محدودتر می‌سازد.

۶. رابطه شغل و تحصیلات: ظاهراً فارغ التحصیلان مورد بررسی در کارایی توفیق قابل ملاحظه‌ای داشته‌اند. نتایج پرسش در این مورد نشان می‌دهد که فقط ۱۱٪ داوطلبان مشاغل دولتی با مشکلات استخدامی روبرو بوده‌اند و ۷٪ در بخش خصوصی از عواملی چون خویشی و دوستی با کارفرما در کارایی ممد جسته‌اند. پاره‌ای نیز در موارد ضروری پس از گذراندن دوره‌های خاص کارآموزی، مشاغل مورد توجه را احراز نموده‌اند. سراتب فوق ظاهراً نشانه سهولت جذب فارغ التحصیلان رشته‌های فنی عالی در بازار کار است، گرچه، همچنانکه اشاره شد، در ارتباط کامل شغل با سابق تحصیلی آنان جای بحث است. بنابه اظهار خود پاسخ‌گویان، حدود ۸٪ آنان مشاغل را برعهده گرفته‌اند که با تخصص اصلی ورشته تحصیلی آنان ارتباط مستقیم داشته است، ولی در مورد ۱۷٪ بقیه شغل با رشته تحصیلی یا کاملاً بی‌ارتباط است و یا ارتباط کامل ندارد. اما بررسی دقیق‌تر نوع مشاغل، چنانکه دیدیم، نشان می‌دهد که فقط حدود ثلث فارغ التحصیلان در مشاغل منحصراً تولیدی و اندکی بیش از ثلث آنان در مشاغل وابسته به تولید جذب شده‌اند.

۷. عدم استفاده صحیح از نیروی متخصص فنی درجه یک: هجوم فارغ التحصیلان رشته‌های فنی به احراز مشاغل در سازمانهای دولتی و محدودیت مشاغل کاملاً تولیدی در بعضی از دستگاهها و سازمانهای دولتی مورد سراجعه و علل دیگر سبب شده است که جمعی از فارغ التحصیلان مشاغلی بی‌ارتباط یا کم ارتباط با رشته تحصیلی و تخصص اصلی خود احراز نمایند و علاقه فارغ التحصیلان رشته‌های مهندسی عملی به مشاغل اداری و روح ریاست طلبی نزد آنان سبب شده است که فقط دوثلث آنان به مشاغل تولیدی یا وابسته به تولید بپردازند، به این

ترتیب ، مقدار قابل ملاحظه‌ای از منابع مالی و انسانی که برای تعلیمات عالی فنی صرف می‌شود ، تلف می‌گردد که با توجه به محدودیت منابع و اسکانات مملکت نمی‌توان از آن چشم پوشید .
 ۸ . تمرکز متخصصین درجهٔ یک فنی در سرکز: بررسی محل اشتغال فارغ التحصیلان مورد بررسی نشان می‌دهد که حدود ۶۰٪ آنان در تهران و حومه شغل اختیار نموده‌اند . این نکته روشنگر یک مسئلهٔ رایج در کشورهای در حال رشد است و آن اینست که رشد و توسعهٔ چند شهر بزرگ با اسکانات نسبتاً زیاد اقتصادی و اجتماعی ، سبب جذب متخصصین درجهٔ یک به این سراز می‌گردد . به عبارت دیگر ، توزیع نامتعادل اسکانات اقتصادی-اجتماعی در مناطق مختلف کشور ، سبب توزیع نامتعادل متخصصین می‌گردد و احتمالاً سبب کمبود مهارت‌ها در یک منطقه و ازدیاد آنها در منطقهٔ دیگر می‌شود .

۹ . اسکانات مادی و تطابق شغلی: نتایج بررسی حکایت از احساس رضایت از شغل و تطابق شغلی نزد افراد مورد بررسی دارد . بررسی تمایلات و آرزوهای شغلی نیز مؤید همین نکته است . اکثر فارغ التحصیلان از طریق بالا بردن سطح تخصصهای خود آرزوی رسیدن به مقامات بالاتر چون استادی دانشگاه یا مدیریت صنایع را دارند و عدهٔ محدودی به داشتن مشاغل آزاد و مربوط به تخصص خود ابراز علاقه نموده‌اند . بررسی اسکانات مادی فارغ التحصیلان نشان می‌دهد که ۶۰٪ آنان درآمد ماهانه‌ای از ۲۰۰۰ تا ۳۰۰۰ تومان و ۳۰٪ درآمد ماهانه‌ای از ۳۰۰ تا ۵۰۰۰ تومان و ۲٪ بیش از ۵۰۰۰ تومان در ماه از محل شغل اصلی درآمد دارند . حدود $\frac{1}{4}$ فارغ التحصیلان نیز از طریق مشاغل نیمه وقت سطح درآمد خود را بالاتر برده‌اند . به این ترتیب ، مهندسی از سطح درآمد بالاتری نسبت به دیگر شاغلین اداری برخوردارند . گرچه پادشاهای مادی به استقرار شغلی کمک نموده است ، معهداً، چنانکه بررسیهای دیگر نیز تأیید می‌کند ، مهندسی جوان کار در دستگاههای دولتی را به داشتن مشاغل صنعتی در بخش خصوصی با حقوق‌های بالاتر ترجیح می‌دهند .

خلاصهٔ نتایج

(۱) اسکانات وسیع تعلیماتی ، فرهنگی ، و اقتصادی در تهران سبب جلب داطلبان تحصیلات عالی و طالبان اسکانات بهتر به سوی این شهر شده است . (۲) تعلیم و تربیت از ملاحظات مهم تحرك اجتماعی نزد فارغ التحصیلان مورد بررسی است . این عامل موجبات تحرك بیش از ۵۷٪ فارغ التحصیلان را از طبقات نازلتر اجتماعی اقتصادی به قشرهای بالاتر فراهم ساخته است . اشتغال پدران به کارهای یدی احتمالاً در گرایش فرزندان به تحصیلات و مشاغل فنی مؤثر واقع شده است . (۳) جذب فارغ التحصیلان پلی تکنیک در بازار کار ظاهراً به سهولت انجام پذیرفته ، معهداً ارتباط کامل بین تحصیلات و شغل آنان وجود نداشته است . (۴) جاذبهٔ مشاغل دولتی ، به سبب اعتبار و تأمین اجتماعی و اقتصادی این نوع مشاغل ، همچنان به قوت خود باقیست ، بطوریکه

۸۷٪ فارغ التحصیلان مورد بررسی در بخش دولتی جذب شده‌اند. (۵) در بخش خصوصی نیز مشاغل اساسی تولیدی به تحصیل کردگان خارج و به متخصصین خارجی واگذار می‌شود. این امر امکان یافتن شغل را برای مهندسين جوان در این بخش از صنعت محدودتر می‌سازد. (۶) محدودیت امکانات شغلی منحصراً تولیدی در دستگاههای دولتی و علاقه داوطلبان مشاغل به پشت میز نشینی، سبب انتصاب نادرست و عدم استفاده صحیح از تخصص‌های فارغ التحصیلان رشته‌های مهندسی در این سازمانها می‌گردد. (۷) مسئله رایج کشورهای در حال رشد، یعنی تمرکز و تجمع متخصصین درجه یک فنی در سرکز، هنوز ادامه دارد. بیش از نیمی از فارغ التحصیلان در تهران شغل و اقامت اختیار کرده‌و، به این ترتیب، سبب توزیع نامتعادل تخصصها را در مناطق مختلف کشور می‌شوند. (۸) از بررسی تمایلات شغلی فارغ التحصیلان چنین برمی‌آید که از مشاغلی که احراز نموده‌اند راضی هستند، ولی، البته، آرزوی ارتقاء اجتماعی بیشتر نیز در سر می‌پروراندند. بالا بردن سطح تخصص فعلی، رسیدن به مقام استادی دانشگاه و احراز مشاغل در سطح مدیریت از جمله آرزوهای شغلی افراد مورد بررسی بوده‌است. فقط عده محدودی به داشتن مشاغل آزاد و مربوط به تخصص خود ابراز تمایل نموده‌اند. (۹) درآمد مهندسين مورد بررسی نسبتاً بالاست. گرچه این امر به باقی ماندن در شغل و احساس رضایت از آن کمک کرده است و با آنکه درآمد مهندسين بخش خصوصی بالاتر از درآمد افراد مشابه در دستگاههای دولتی است، این امر مانع از کشش مهندسين جوان به سوی مشاغل دولتی نشده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* این بررسی در گروه مطالعات جامعه شناسی ایران در مؤسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی انجام شده است. طرح و تفسیر بررسی از افشان حسام وزیري است و مجری بررسی محمدرضا عدالتی.